

Bölüm 2

ORTAÇAĞ TÜRKÇE TIP METİNLERİNE GÖRE ANADOLU'DA İNSAN VE HAYVAN TEDAVİSİNDE ORTAK KULLANILAN BİTKİLER I (DOĞAL YAYILIŞ ALANI TÜRKİYE OLANLAR)

Meryem GÜRBÜZ
Hüseyin DOĞAN

GİRİŞ

İslâm medeniyetinde bilimsel tıbbın gelişimi iki evre içinde değerlendirilmektedir. Bunlar Sâsânî hükümdarı I. Şapur (241-273) döneminde kurulan Cündişapur şehrinde Antik Yunan ve Hint medeniyetlerine ait tıp eserlerinin tercüme edilmesi ile başlayan faaliyetin, Abbâsilerin (750-1258) ikinci başkenti Bağdat'da kurulan Beytül Hikme'de hız kazanması ile sınırları çizilebilecek Kabullenici Dönem ve bu tercümelerin ışığında gözlem ve deneylerle desteklenen yeni tıbbi bilgilerin üretildiği Yaratıcı Dönem'dir (Bayat, 2016). Tercüme döneminde Hippocrates (MÖ 460-MÖ 370), Theophrastus (MÖ 370-MÖ 287) Dioscorides (40-90) ve Galenus (130-210) başta olmak üzere çok sayıda Antik Yunan uygarlığı hekiminin eserleri Arapçaya kazandırılmış, Hippocrates ve Galenus'un ilk defa işaret ettiği humoral patoloji teorisi (hıtlar teorisi) genel kabul görmüş (Tabîb İbn-i Şerîf, 2017) ve çok sayıda Yunanca hastalık ve bitki ismi olduğu gibi Arapçaya alınmıştır. Örneğin Theophrastus'un χαμαίδρυς (chamaidrys) (Theophrastus, 1916) olarak isimlendirdiği modern *Teucrium chamaedrys* L. (kısamahmut); İbni Sinâ (ö. 1037) tarafından (كمادريوس) (kemaderyus) (Avicenna, 1473) olarak; Dioscorides'in κενταύριον μικρόν (kentaursion mikron) (Dioscorides, 2000) olarak isimlendirdiği modern *Centaureum erythraea* Rafn (kırmızı kantaron) İbnü'l-Baytâr (ö. 1248) tarafından قنطريون صغير (kantaryun-ı sagir) (Ibn al-Baithar, 1842) ile κενταύρειον μέγα (kentaursion mega) (Dioscorides, 2000) olarak isimlendirdiği modern *Cyanus segetum* Hill (gelintacı) yine Baytâr tarafından قنطريون كبير (kantaryun-ı kebir) (Ibn al-Baithar, 1842) olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu iki bitki günümüz Türkiye'sinde hâlihazırda mavi kantaron ve kırmızı kantaron (Baytop, 2007) olarak anılmaktadır. Antik Yunan tıbbının etkisi ile gelişim gösteren İslâm tıbbında Yaratıcı Dönem ise Râzî (854-925), Mecûsî (930?-994), İbn-i Sinâ,

KAYNAKLAR

- Ak, M. (2008). *Mehmet b. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (60b-109a, Giriş – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Aktaş, E. G. (2010). *Abdulvehhâb'in Müntehab Adlı Tıp Kitabı (İnceleme – Metin – Dizinli Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Ghâfiqî, Ahmad ibn Muhammad. (1932). *The Abridged Version of "The Book of Simple Drugs"*. (Translated by: Gregorius Abu'l-Farag (Barhebraeus)). Cairo: Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- Anonim. (2013). *Cerrâh-Nâme İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım*. (Haz: Serdar Yavuz). İstanbul: Kesit.
- Avicenna (1473). *Canon Medicinae Lib I-IV*. (Translated by: Gerard de Sabloneta). Strassburg: Adolf Rusch.
- Ayhan, Z. A. (2011). *Kitabu Emrazi'l-Ayn (İnceleme – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulut, T. K. (2009). *Mehmet b. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (1b-60a, Giriş – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) (1990). *Müntehab-ı Şifâ I. Giriş – Metin*. (Haz: Zafer Önler). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çablı, A. (2014). *Ahmed b. Hasan b. Ahnef'in Kitabı Baytar-Name Tercümesi (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım (vr. 39b-79a))*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çağırın, Ö. (1992). *Ahmed-i Da'i: Tıbb-ı Nebevî. İmla – Fonetik – Morfoloji – Karşılaştırmalı Metin – İndeks ve Sözlük*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, H. A. (2016). *Akşemseddin'in Mâddetü'l-Hayat Adlı Eseri (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Davis, P. H. (1965). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. I*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1967). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. II*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1970). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. III*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1972). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. IV*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1975). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. V*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1978). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VI*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1982). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VII*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1984). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VIII*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Davis, P. H. (1985). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. IX*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dioscorides Pedanius. (2000). *De Materia Medica*. (Translated by: T. A. Osbaldeston). Johannesburg: Ibdidis Press.

Tarih Araştırmaları II

- Doğan, Ş. (2009). *Terceme-i Akrahâd'ın Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebu'r-Reyhan El-Beyruni (2011) *Kitâbü's-Saydana Fî't-Tıbb*. (Çev. Esin Kâhya). Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı.
- Göçgün, S. (2010). *Abdulvehhâb'ın "Müntehab-ı Fî't-Tıbb" Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüřatam, G. (2009). *Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu'alece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme – Metin – Dizin – Terimler Sözlüğü)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, M. (2005). *Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntehab-ı Fî't-Tıbb'ı (Dil incelemesi – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakim İbni Sina. (1998). *Canon of Medicine Book II: Materia Medica*. New Delhi: Jamia Hamdard.
- Hekim Bereket. (2016). *Hulasa. Metin – Sözlük*. (Haz. Binnur Erdağı Dođuer). Ankara: Ürün Yayınları.
- Hekim Bereket. (2013). *Tuhfe-i Mübarizi. Metin - Sözlük*. (Haz. Binnur Erdağı Dođuer). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ibn al-Baithar. (1842). *Grosse Zusammenstellung über die Kräfte der bekannten einfachen Heil- und Nahrungsmittel II*. (Translated by: Joseph von Sontheimer). Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung.
- İbn Baytar. (2017). *Tercüme-i Müfredât-ı İbn Baytar*. (Haz. Komisyon). İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları.
- İlhan, N. (1998). *Eşref bin Muhammed: Haza'inus-Sa'adat (İnceleme – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşhâk bin Murâd (2016). *Edviye-i Müfrede*. (Haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önlr). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırbıyık, S. (2014). *Ahmed b. Hasan b. Ahnef'in Kitabı Baytarnâme Tercümesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım (vr. 1b-39b)). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Küçükkaya, B. (2016). *Kitabu Baytarname (Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakùltesi Kütüphanesi) (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım.)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özdemir, G. (2018). *Hekim Beşir Çelebi. Mecmû'atül-Fevâ'id (Giriş – İnceleme – Çeviri Yazılı Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, O. (1995). *Ahmedi: Tervihü'l-Ervah. Giriş – İnceleme – Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M. Ü. (1994). *Mü'min bin Mukbil. Miftâhü'n-Nur ve Hazâinü's-Sürûr (Dil özellikleri – Metin – Söz Dizini)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenel, Ü. (1988). *Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Eseri: Mücerrebname (İnceleme – Metin – Transkripsiyon – İndeks)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tabib İbn-i Şerif. (2017). *Yâdigâr*. (Haz.: Komisyon). İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Theophrastus (1916). *Enquiry into Plants II*. (Translated by: Arthur Hort). London: William Heinemann.
- Uçar, İ. (2009). *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.